

La qüestió de les persones refugiades palestines. Una perspectiva històrica

The Question of Palestinian Refugees: A Historical Perspective

per Òscar Monterde Mateo*

Universitat de Barcelona

RESUM

En aquest article analitzarem la qüestió de la població refugiada palestina des d'una perspectiva històrica per entendre-la com el resultat d'un marc de colonialisme d'ocupació en el qual el moviment sionista i l'Estat d'Israel han entès la construcció de l'estat nació sota el principi del màxim territori amb la mínima població palestina. Una constant que no s'ha revertit, ja que, no només s'ha negat el dret al retorn, dibuixant una discriminació per un factor racial en les lleis de ciutadania israelianes, sinó que el procés de neteja ètnica ha continuat fins avui. I en el cas de Gaza, fins i tot, ha derivat en una acció on es compleixen els actes i la intencionalitat del crim de genocidi.

PARAULES CLAU

Refugiats palestins, UNRWA, Colonialisme d'assentament, Nakba.

ABSTRACT

In this article, I will analyse the issue of the refugee population from a historical perspective to present it as the result of a settler colonialism in which the Zionist movement and the Israeli state have approached the construction of the State of Israel under the principle of maximum territory with minimum Palestinian population. This is a constant that has not been reversed, in that not only has the right of return been denied, which means that Israeli citizenship laws are racially discriminatory, but also the process of ethnic cleansing has continued to this day, where in the case of Gaza it has even gone so far as to include actions that fulfil the actions and intent of the crime of genocide.

KEYWORDS

Palestinian refugees, UNRWA, settler colonialism, Nakba.

Introducció. Una Nakba continuada

Les persones refugiades palestines constitueixen un dels col·lectius de refugiats més nombrosos del món. La UNRWA, l'agència pels refugiats de Palestina al Pròxim Orient, en té registrats 5,9 milions, i, a més, avui a Gaza hi ha 1,9 milions de

Recepció: 15/02/2025. Avaluacions: 18/03/2025, 09/04/2025. Versió definitiva: 18/05/2025.

* Òscar Monterde Mateo, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7641-8660>.

desplaçats interns.¹ En realitat, però, la xifra de persones refugiades és molt superior: l'organització pels drets de les persones refugiades Badil en comptabilitza més de 9 milions,² i, si ens mirem l'exili palestí, són gairebé 13 milions. El desplaçament forçós ha marcat la vida de, com a mínim, les quatre últimes generacions palestines, de tal manera que és un dels nuclis de la seva identitat. Des dels camps de refugiats fins al conjunt de la diàspora, el desplaçament forçós forma part de les seves vides, de les seves trajectòries familiars i dels seus relats de pertinença. Així, la qüestió de les persones refugiades palestines és un dels nuclis fonamentals de la naturalesa del conflicte a Israel i Palestina, i per entendre-la és imprescindible observar-la i estudiar-la des d'una perspectiva històrica.

Des d'una mirada històrica podem analitzar els orígens de la qüestió, així com la seva pervivència en el temps. La Nakba, la catàstrofe, és com anomenen els palestins la neteja ètnica, l'expulsió massiva de la població palestina entre els anys 1947 i 1949. La fi del Mandat Britànic, el pla de partició de les Nacions Unides aprovat per la resolució 181 de l'Assemblea General de les Nacions Unides³ l'establiment de l'Estat d'Israel i la primera guerra araboisraeliana van donar lloc a un procés d'expulsió i desposseïció que va afectar més de 700.000 persones.⁴ Una mirada en perspectiva, però, ens farà comprendre com la Nakba, aquest procés d'expulsió i desposseïció, no va acabar l'any 1949 amb els armistícis, sinó que cal entendre-la com un procés continuat. Com veurem, els orígens de la qüestió dels refugiats de Palestina assenyalen tan sols el punt de partida d'un fet i una dinàmica que ha tingut continuïtat fins a l'actualitat. La població palestina s'ha vist sotmesa al llarg de més de 75 anys a un procés d'expulsió continuada, i les persones refugiades i desplaçades i els seus descendents han hagut de viure sota aquesta condició al llarg dels anys i a diferents indrets del món. Especialment al Pròxim Orient, han viscut en una condició de temporalitat permanent, marcada per la negació del seu dret de retorn i per la seva condició de persones refugiades als territoris d'acollida, fet que ha determinat les seves condicions polítiques, econòmiques i socials.

Aquesta Nakba continuada no és gens fortuïta. L'expulsió de la població palestina ha estat una constant i s'ha produït en el marc d'un procés de colonialisme d'assentament o colonialisme d'ocupació⁵ per part, primer, del moviment sionista

1. UNITED NATIONS OFFICE FOR THE COORDINATION OF HUMANITARIAN AFFAIRS, In the occupied Palestinian territory (oPt), *Reported impact snapshot | Gaza Strip (14 January 2025)*, <https://www.ochaopt.org/content/reported-impact-snapshot-gaza-strip-14-january-2025>.

2. BADIL. RESOURCE CENTER FOR PALESTINIAN RESIDENCY AND REFUGEE RIGHTS, *Survey of Palestinian Refugees and Internally Displaced Persons 2019-2021*.

3. NACIONS UNIDES, ASSEMBLEA GENERAL. Resolució aprovada sobre la base de l'informe de la Comissió ad hoc encarregada d'estudiar la qüestió de Palestina. A/RES/181(II). [https://docs.un.org/es/A/RES/181\(ii\)](https://docs.un.org/es/A/RES/181(ii)).

4. Les xifres estimen entre 700.000 i 900.000 persones expulsades entre el 1948 i el 1949. Òscar MONTERDE, *El impacto humanitario en los territorios ocupados de Gaza y Cisjordania. Los programas de socorro y servicios sociales de la UNRWA*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2016.

5. El colonialisme d'assentament afegeix altres elements als del colonialisme metropolità. L'objectiu principal del colonialisme d'assentament és l'establiment per part d'estats, moviments

i, posteriorment, per l'estat d'Israel, a Palestina des de principis de segle XX fins a l'actualitat, i és el resultat d'aquest procés.

En aquest article analitzarem la qüestió de la població refugiada des d'una perspectiva històrica per entendre-la com el resultat d'un marc de colonialisme d'ocupació en el qual el moviment sionista i l'estat d'Israel han entès la construcció de l'estat nació sota el principi del màxim territori amb la mínima població palestina. Una constant que no s'ha revertit, ja que no només s'ha negat el dret al retorn, dibuixant una discriminació per un factor racial en les lleis de ciutadania israelianes, sinó que el procés de neteja ètnica ha continuat fins avui. I, a més, en el cas de Gaza, fins i tot, ha derivat en una acció on es compleixen els actes i la intencionalitat del crim de genocidi.

Els orígens de la qüestió dels refugiats palestins i el seu debat historiogràfic

Els orígens de la qüestió de les persones refugiades palestines és un dels grans temes de la historiografia del conflicte a Israel i Palestina, ja que ens evoca a la fundació de l'estat d'Israel i a una de les qüestions obertes des de 1948. De fet, la qüestió dels refugiats va ser el tema principal en els debats de la nova historiografia israeliana.⁶ L'estudi de Benny Morris *The birth of the Palestinian refugee problem*⁷ va constituir una de les aportacions fonamentals per posar fi al relat de la historiografia nacional que afirmava que la població palestina havia abandonat la seva terra sota la crida dels règims àrabs. Com ja havia demostrat la historiografia i la memòria oral palestina, això era tan sols un mite nacional. La documentació dels arxius israelians posava en evidència que la població palestina va ser expulsada de la seva terra per les milícies sionistes primer i per l'exèrcit israelià després. La responsabilitat de l'Estat i dels comandaments militars israelians semblava clara. Morris va intentar explicar els fets des d'una òptica exculpatòria i situar les causes de l'expulsió com el resultat de la primera guerra araboisraeliana.⁸ Més endavant ho presentarà

o grups de colons –en la seva majoria europeus, però no només– d'una societat colonial o pàtria pròpia que pretén excloure, substituir, desplaçar i/o eliminar la població nativa o a la major part d'ella. Vegeu: Patrick WOLFE, *Settler Colonialism and the Transformation of Anthropology: The Politics and Poetics of an Ethnographic Event*, Londres, Cassell, 1999; Ilan PAPPÉ, «Shtetl Colonialism: First and Last Impressions of Indigeneity by Colonised Colonisers», *Settler Colonial Studies* 2 (1), 2012, 39-58; Jorge RAMOS TOLOSA, «¿Por qué Palestina-Israel es una cuestión de colonialismo de asentamiento?», *Ayer. Revista De Historia Contemporánea* 124(4), 2021, 135-161, <https://doi.org/10.55509/ayer/124-2021-06>.

6. Mar GIJÓN MENDIGUTIA, «Los “nuevos historiadores” israelíes. Mitos fundacionales y desmitificación», *Revista de Estudios Internacionales Mediterráneos* 5, 2008, <https://doi.org/10.15366/reim2008.5.002>.

7. Benny MORRIS, *The Birth of the Palestinian Refugee Problem 1947-1949*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988; *The Birth of the Palestinian Refugee Problem Revisited*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004; *1948 and After. Israel and the Palestinians*, Oxford, Clarendon Press, 1990.

8. Norman FINKELSTEIN, *Imagen y realidad del conflicto palestino-israelí*, Madrid, Ediciones Akal, 2003.

com una pàgina negra en tota història nacional. Altres historiadors de la nova historiografia, com Tom Segev, Simha Flapan, Avi Shlaim i Ilan Pappé, aprofundiran en el debat i, tot revisant i aprofundint en la documentació, revelaran la intencionalitat dels fets.⁹ Ilan Pappé, de fet, definirà el procés d'expulsió com una neteja ètnica,¹⁰ d'acord amb les definicions del crim estipulat en el Dret Internacional Humanitari. Les decisions preses per un grup reduït de militars i dirigents polítics i l'aprovació de l'anomenat Pla Dalet¹¹ sostenen la tesi de la neteja ètnica. De fet, Salman Abu Sitta havia cartografiat la destrucció de més de 500 pobles palestins entre el 1948 i el 1949¹². Els nivells de destrucció no eren el resultat dels enfrontaments bèl·lics, sinó un pla sistemàtic, una estratègia repetida a tots els indrets per eliminar els vestigis de la població palestina i impedir el retorn de la població expulsada.

Les expulsions utilitzaven diferents estratègies: les massacres, la transferència forçosa, la intimidació, l'amenaça i el pànic. L'objectiu, però, era clar: buidar el territori de població palestina. No era un element nou; de fet, la idea de transferència, tal com fa notar l'historiador palestí Nur Masalha,¹³ era un concepte present en els debats i en el pensament sionista des de finals de segle XIX.

El sionisme s'havia configurat a finals del segle XIX com una reacció a l'antisemitisme invocat pels nous estats nació europeus, però, al mateix temps, n'assumia els seus principis. És a dir, el procés de construcció nacional a Europa estava definint nous ens nacionals, on les minories sovint quedaven excloses. Els nacionalismes europeus promulgaven que no hi hauria lloc per a les minories ni les diferències i es formulava la nació com un nou cos i identitat. En molts casos, com a Alemanya, aquesta idea es basava en una construcció ètnica, però també el cas francès evocava una ciutadania i identitat única, que deixava poc marge a les diversitats. L'antisemitisme ressorgiria a l'Europa de mitjan segle XIX, no com la judeofòbia en la seva versió d'heretgia religiosa que s'havia estès en els segles anteriors, sinó que sorgia de nou en forma d'exclusió racial. Els nacionalismes europeus assumiren el factor racial com un element de construcció d'identitat i com un instrument per als seus projectes colonials. La construcció de l'alteritat en termes racials i culturals dibuixa una identitat supremacista en què el factor i la concepció

9. Tom SEGEV, *1949. The First Israelis*, Nova York, St. Martin's Press, 1988; Avi SHLAIM, *Co-illusion across the Jordan. King Abdallah, the Zionist Movement and the Partition of Palestine*, Nova York, Columbia University Press, 1988; Avi SHLAIM, *El muro de hierro: Israel y el mundo árabe*, Granada, Almed, 2010; Ilan PAPPÉ, *Britain and the Arab-Israeli Conflict 1948-1951*, Nova York, St. Martin Press, 1988; Ilan PAPPÉ, *The Making of the Arab-Israeli Conflict, 1947-1951*, Nova York, IB. Tauris, 1992; Simha FLAPAN, *The Birth of Israel, Myth and Realities*, Nova York, Pantheon Books, 1987.

10. Ilan PAPPÉ, *La limpieza étnica de Palestina*, Madrid, Crítica, 2011.

11. Walid KHALIDI, «Plan Dalet: Master Plan for the Conquest of Palestine», *Journal of Palestine Studies* 18 (1), 1988, 4-33; «Appendix C: Text of Plan Dalet: Operational Orders to the Brigades», *Journal of Palestine Studies* 18 (1), 1988, 34-37.

12. Salman ABU-SITTA, *Atlas de Palestina (1917-1966)*, Londres, Palestine Land Society, 2022.

13. Nur MASALHA, *La expulsión de los palestinos: el concepto de "transferencia" en el pensamiento político sionista, 1882-1948*, Madrid, Bósforo Libros, 2008.

civilitzadora hi té un paper fonamental.¹⁴ L'antisemitisme propugna que no hi ha lloc per als jueus dins dels nous estats nació. La voluntat de construir identitats nacionals homogènies condueix a la propagació de discursos d'odi i persecucions contra els jueus, tot considerant-los sovint com a boc expiatori dels problemes interns. El sionisme sorgeix i es desenvolupa en aquest context i assimila de fet no només la idea nacional basada en l'etnicitat, sinó que assumeix la idea que els jueus no tenien cabuda dins dels estats nació europeus. Sota aquests principis promulga la necessitat de construir un estat nació jueu. El sionisme, per tant, construeix així de nou la identitat nacional, recupera l'hebreu com a llengua d'ús –els jueus parlaven les diferents llengües nacionals i a l'Europa oriental parlaven ídix– i, com molts estats nació, construeix aquesta idea d'acord amb un projecte colonial.¹⁵

L'estat nació jueu, segons el sionisme, podria adquirir terres en un territori, assentar-hi població jueva i construir progressivament una nova nació. Palestina es va erigir de seguida, tot i que no era inicialment l'única opció, com l'indret escollit. El debat sobre el projecte colonial a Palestina va fer sorgir de seguida la qüestió sobre la població nativa. De fet, era un problema comú a molts projectes colonials. En el cas del sionisme, el que es plantejava era un colonialisme d'assentament de colons, o d'ocupació, similar al que havien dut a terme els anglesos a Amèrica, als Estats Units, amb la seva expansió cap a l'oest, o els bòers a la zona de Sud-àfrica. Un colonialisme on no hi ha directament una metròpolis sinó que es construeix una nova comunitat i es desenvolupa un nou estat nació en el territori colonitzat. Així, la qüestió clau en aquests colonialismes era què passava amb la població nativa que ja vivia en aquests territoris. Els projectes colonials europeus no els consideraven pobles, i des d'una construcció supremacista, ja sigui racial o civilitzadora, els desplaçava, els aniquilava, els segregava o els imposava un govern colonial.

El sionisme no va ser aliè a aquest debat. El «problema àrab» era com anomenaven la qüestió de la població que vivia a Palestina, un territori habitat i una província central de l'Imperi otomà. Palestina no només era una societat agrària, sinó també un territori amb importants nuclis urbans i una forta activitat comercial, política i social, i en aquells moments s'hi desenvolupava també una consciència nacional.¹⁶ És d'aquest debat sobre la població nativa on sorgeix el concepte de transferència. Per al sionisme, la població palestina havia de ser transferida, desplaçada, cap a altres territoris. L'afirmació «una terra sense poble per un poble sense terra» no partia d'ignorar l'existència de la població palestina, sinó de negar la seva condició de nació, la seva capacitat de governar-se, la seva alterització, tot amb l'objectiu de dominar i controlar el territori on vivien.

El projecte colonial sionista comença a establir assentaments agrícoles, quibuts, i a poc a poc posa en pràctica aquesta idea de transferència i la va assumint com a principi bàsic. Les compres de terres i la colonització de Palestina van anar

14. Edward SAID, *Orientalismo*, Barcelona, Debolsillo, 2003, edició original de 1978.

15. Shlomo SAND, *La invención del pueblo judío*, Madrid, Ediciones Akal, 2011.

16. Rashid KHALIDY, *Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness*, Nova York, Columbia University Press, 1997.

acompanyades del desplaçament forçós de camperols, que es veien obligats a desplaçar-se cap a les ciutats a mesura que els nous colons adquirien terres i rescindien contractes d'arrendament o els expulsaven directament dels seus habitatges.

Aquest procés agafa especial embranzida després de la Primera Guerra Mundial, quan Palestina queda sota domini britànic. Els interessos de les potències occidentals sobre els territoris de l'Imperi otomà s'havien fet palesos ja durant la guerra. A partir dels Acords de Sykes-Picot, francesos i britànics es van repartir el territori, i els britànics van obtenir el domini sobre Palestina. L'objectiu formal dels Mandats de la Societat de Nacions era l'administració dels territoris que havien format part de l'Imperi otomà fins que aquests poguessin mantenir-se per si mateixos. Els britànics establiren així una forma de dominació colonial sobre Palestina. Durant la guerra, Arthur James Balfour, secretari d'Estat d'Afers Exteriors britànic, havia promès a la Federació Sionista de la Gran Bretanya i Irlanda la creació d'una llar nacional per al poble jueu a Palestina. Els britànics es comprometeren així amb el projecte sionista que en els anys posteriors tindrà el suport de la metròpoli per establir i desenvolupar el seu projecte colonial, facilitant la compra de terres, la colonització i l'establiment d'institucions polítiques, socials, econòmiques i militars destinades a facilitar el projecte colonial.

Els enfrontaments entre les comunitats sionistes i la població nativa es van començar a produir quan aquesta última es resistia a abandonar les terres on havia viscut i treballat i en veure com les noves autoritats colonials impedièren el desenvolupament d'organitzacions polítiques, socials i econòmiques a les elits palestines que reclamaven el control sobre el territori per desenvolupar un projecte nacional propi. Aquests enfrontaments arribarien al seu punt àlgid amb l'aixecament de la població palestina l'any 1936. Les manifestacions, les accions de boicot i l'enfrontament amb les autoritats britàniques i les milícies sionistes es van estendre per tot el territori. La forta repressió va deixar totalment desarticulat el moviment polític nacional palestí: tant els britànics com les organitzacions armades sionistes van atacar i perseguir la comunitat palestina de forma generalitzada.¹⁷

Així, durant el període d'entreguerres, la idea de transferència no va ser modificada, sinó que es va anar consolidant i aplicant de forma escalonada per part del moviment sionista. Des de l'inici del Mandat, el 1922, fins a finals de 1947, s'estima que entre 100.000 i 150.000 palestins –prop d'una desena part de la població àrab de Palestina– van ser expulsats, desnacionalitzats o forçats a abandonar casa seva. A més a més, desenes de milers de palestins eren desplaçats interns com a resultat d'aquest procés de colonització del moviment sionista, dels desnonaments dels nous propietaris de terres i de les polítiques punitives i la demolició de cases dutes a terme per l'administració britànica.¹⁸

17. Entre el 14% i el 17% dels homes àrabs adults de Palestina van morir, van resultar ferits, van ser empresonats o es van veure obligats a exiliar-se: Rashid KHALIDI, *Palestina. Cien años de colonialismo y resistencia*, Madrid, Capitán Swing Libros, 2023.

18. BADIL. RESOURCE CENTER FOR PALESTINIAN RESIDENCY AND REFUGEE RIGHTS, *Survey of Palestinian Refugees and Internally Displaced Persons 2019-2021*.

La població palestina vivia sota una dominació militar colonial, mentre el moviment sionista es desenvolupava amb el suport de la metròpoli. Durant els anys de la Segona Guerra Mundial, els britànics es van veure obligats a reduir aquest suport. Els equilibris i la competència per la regió requeria reduir les possibles tensions amb les monarquies àrabs que dominaven o exercien l'autoritat de la resta dels territoris sorgits dels mandats.¹⁹

Els britànics havien anat consolidant la idea de partir el territori per tal de garantir l'establiment d'un Estat jueu sobre el territori i complir amb les reclamacions de les organitzacions sionistes, i al mateix temps mantenir un cert compromís amb els estats àrabs veïns. El projecte de partició s'acabarà consolidant després de la Segona Guerra Mundial. El Comitè Especial de les Nacions Unides (UNSCOP, en les seves sigles en anglès), creat el 15 de maig de 1947, fou l'encarregat d'emetre, a petició del govern britànic, les recomanacions per a un futur govern sobre Palestina. La resolució 181 de l'Assemblea General de les Nacions Unides va aprovar el Pla de partició, una recomanació per dividir el territori en un Estat jueu i un Estat àrab, amb Jerusalem com a *corpus separatum* sota control de les Nacions Unides i una petició per la unió econòmica d'ambdós territoris. La Comissió havia comptat només amb les opinions del moviment sionista. Els moviments nacionalistes palestins reivindicaven el traspàs del govern sobre el territori, tal com estipulava l'objectiu formal dels mandats, i veïen les propostes de partició com un manteniment del projecte colonial. De fet, el Pla de partició deixava el 56% del territori per a un Estat jueu, mentre que el moviment sionista només tenia el 6% de la propietat de la terra i les comunitats jueves eren només un 30% del conjunt de la població.²⁰

El Pla de partició no va arribar al Consell de Seguretat i les Nacions Unides van proposar l'enviament d'una mediació. L'impacte sobre el territori va donar lloc a una política de fets consumats. El moviment sionista, que començà a atemptar contra objectius britànics, va anar assolint els seus objectius. Els britànics van anar abandonant i transferint l'autoritat a les organitzacions sionistes que van ocupar els antics espais de poder del Mandat. Les organitzacions paramilitars van començar una estratègia de persecució i enfrontaments contra la població palestina, en la qual aquesta organitza accions de resistència i atacs contra les colònies jueves. Uns enfrontaments que agafen forma de guerra civil entre el Consell Nacional Jueu i l'Alt Comitè Àrab. En aquest marc, les organitzacions paramilitars sionistes comencen una política de massacres, expulsions i destrucció de pobles i infraestructures palestines.

L'expulsió de la població palestina s'inicia, per tant, abans de l'inici de la primera guerra araboisraeliana. L'abril de 1948, després de les massacres de Deir Yassin,

19. Els dubtes entre alguns sectors de l'Administració britànica sobre el suport incondicional al moviment sionista ja havien anat apareixent al llarg dels anys vint i trenta. La retrocessió de Transjordània l'any 1922, el Pla Peel de 1937 o el White Paper de 1939 eren també el resultat d'intentar buscar un equilibri entre les promeses fetes als àrabs i el suport al moviment sionista.

20. KHALIDI, *Palestina...*

ja es comptabilitzaven uns 250.000 desplaçats forçosos, i nombrosos pobles havien estat completament destruïts.²¹ La historiografia ha explicat de forma minuciosa aquest procés, en el qual la intencionalitat de la neteja ètnica –ja sigui directa a través de les afirmacions d'algunes figures dirigents, les directrius militars, els estudis realitzats per la Haganà als anys anteriors i la lògica del pensament sionista, o ja sigui indirecta, per la qual unes accions determinades produeixen un desplaçament massiu que és aprofitat per consolidar el domini i la substitució de la població sobre el territori– ha quedat àmpliament demostrada. Amb la fi del Mandat, la declaració de l'establiment de l'Estat d'Israel i l'inici de la guerra araboisraeliana aquest procés continuarà.

L'impacte de la neteja ètnica

Al final de la guerra, l'any 1949, hi havia més de 750.000 persones refugiades de Palestina. Les xifres de les organitzacions internacionals humanitàries, però, són fins i tot superiors.²² El desplaçament forçós va deixar milers de persones en una situació d'emergència humanitària. El 90% de la població palestina del territori controlat per Israel va ser expulsada. Havia fugit de forma precipitada sota el pànic, les amenaces, els trasllats forçosos, etc. I havia arribat als territoris d'acollida amb poc més del que podien portar després de caminar durant hores. La franja de Gaza va triplicar la seva població quan arribaren a 250.000 persones. La gent s'amuntegava pels carrers, per les places, pels camps de tarongers i oliveres, molts d'ells sense sostre ni refugi. La set, la fam i el fred van començar a fer estralls i a posar en risc la vida de milers de persones. Situacions similars es produïren a Cisjordània, on n'arribaren 280.000; el Líban en rebé 107.000; Jordània, 70.000, i Síria, 83.000. Molts altres es desplaçaren fins a Egipte o l'Iraq, o pogueren costejar-se l'exili i marxar cap als països del Golf, Europa o Amèrica.²³

Les organitzacions internacionals van descriure l'impacte i la situació en la qual es van trobar milers de persones refugiades, que havien estat expulsades i desposseïdes. La gent havia perdut les seves pertinences i les seves propietats. Els territoris d'acollida van patir també les dificultats de l'arribada d'onades de població sense mitjans per subsistir. L'acollida de milers de persones va impactar sobre les economies dels diferents països. A més, Cisjordània va quedar aïllada de la seva naturalesa econòmica, ja que vivia de cara als ports comercials del Mediterrani, ara controlats pel nou Estat d'Israel.

La destrucció de pobles i llars responia també a un pla molt més determinat. Més de 500 pobles van quedar totalment devastats, el que avui anomenem un urbicidi. En els seus territoris es van plantar arbres i van desaparèixer dels mapes. Les

21. PAPPÉ, *La limpieza étnica...*

22. MONTERDE, *El impacto humanitario...*

23. Óscar MONTERDE, «La UNRWA en Gaza y Cisjordania. 70 años de estrategias de humanitarismo y desarrollo para los refugiados de Palestina», *Miscelánea de estudios árabes y hebraicos. Sección árabe-islam* 70, 2021, 199-237. DOI:10.30827/meaharabe.v70i0.15395.

organitzacions sionistes pretenien així eliminar tot vestigi de pertinença i tot vestigi cultural del passat de la població palestina sobre el territori.

El dret al retorn i la seva negació

El mediador de les Nacions Unides havia alertat dels desplaçaments forçosos i de la situació humanitària de milers de persones refugiades. El novembre de 1948, l'Assemblea General de les Nacions Unides adoptà la resolució 194,²⁴ que reconeixia el dret al retorn a les persones refugiades de Palestina i constituïa la Comissió de Conciliació (UNCP) per continuar les tasques del mediador Folke Bernadotte, assassinat per les milícies sionistes del Lehi el setembre de 1948. Nacions Unides reconeixia a les persones refugiades i als seus descendents la seva condició i el seu dret al retorn.

Israel es va negar a aplicar la resolució. En reiterades ocasions, els Estats Units van intentar que Israel adoptés mesures de reconeixement i repatriació de la població desplaçada o, si més no, mesures de compensació per totes les propietats expropiades. L'admissió d'Israel a les Nacions Unides el maig de 1949 es faria sota el compromís al dret al retorn, però, a banda d'algunes propostes molt limitades, Israel va negar el dret al retorn i va refusar estudiar compensacions per totes les terres i propietats usurpades a la població palestina. Ans al contrari, la llei de propietat dels absents aprovada el març de 1950 va traspasar les propietats palestines a un organisme extragovernamental que les va gestionar i distribuir, assegurant que quedaven en mans o bé de l'Estat o bé de propietaris jueus.²⁵ Una llei que es va utilitzar també per expropiar la població palestina desplaçada interna que continuava vivint dins del nou Estat d'Israel.²⁶

La negació al dret al retorn contrastava amb la llei del retorn israeliana que permetia la immigració d'origen jueu al nou Estat sense limitacions, una immigració que arribava i ocupava terres i propietats de la població palestina. La negació del dret al retorn i les lleis promulgades durant els primers anys van consolidar el procés de neteja ètnica i constitueixen una clara demostració de la seva intencionalitat.²⁷ La discriminació sobre el dret al retorn basada en la condició ètnica és considerada avui per Amnistia Internacional com un crim d'*apartheid*.²⁸

24. UNITED NATIONS, 194 (III). Palestine – Progress Report of the United Nations Mediator. 11 December 1948. [https://documents.un.org/access.nsf/get?OpenAgent&DS=A/RES/194\(III\)&Lang=S](https://documents.un.org/access.nsf/get?OpenAgent&DS=A/RES/194(III)&Lang=S).

25. Aquest procés s'allarga i es perfecciona al llarg dels anys cinquanta, fins al punt que encara la Llei de propietats amb amos absents de 1959 permet l'expropiació de 350 pobles (amb 60.000 habitatges).

26. KHALIDI, *Palestina...*

27. BADIL, *Survey of Palestinian...*

28. AMNESTY INTERNATIONAL, *Israel's apartheid against palestinians. Cruel system of domination and crime against humanity*, 2022, MDE 15/5141/2022.

La creació de la UNRWA i la construcció dels campaments

Sense poder retornar, expulsada i desposseïda, la situació humanitària de la població refugiada empitjorava dia rere dia. Les organitzacions internacionals s'havien fet càrrec de l'ajuda humanitària. La Lliga de Societats de Creu Roja operava a Jordània, a Síria i al Líban; el Comitè Internacional de Creu Roja, a la zona de Cisjordània, i l'American Friends Service Committee –una organització quàquera–, a Gaza. Les Nacions Unides havien creat un òrgan de coordinació de les tres grans organitzacions encarregades de l'ajuda humanitària, però, a mesura que el temps avançava sense una solució de retorn i compensació, la situació empitjorava. La població refugiada s'havia anat agrupant majoritàriament en campaments de refugiats, en tendes i refugis improvisats. La Comissió de Conciliació per Palestina (UNCCP) havia enviat una Missió d'Estudi Econòmic que va recomanar la creació d'una Agència de les Nacions Unides pels refugiats de Palestina. Se n'aprovà la creació el desembre de 1950 amb la resolució 302 de l'Assemblea General.²⁹ La United Nations Relief Works Agency, UNRWA, assumia un mandat d'assistència a la població refugiada de Palestina al Pròxim Orient, concretament a Israel, Gaza i Jordània, incloent-hi Cisjordània, Síria i el Líban, i assumia les tasques i els programes d'ajuda de les tres grans organitzacions humanitàries. L'agència, i d'aquí la paraula *Works* de la seva sigla, tenia com a missió el desenvolupament d'un programa d'obres públiques a la regió amb l'objectiu d'incentivar-ne el desenvolupament econòmic i afavorir l'ocupació i la inserció de la població refugiada als territoris d'acollida. La UNRWA assumia així un mandat només d'assistència, amb importants implicacions polítiques. El mandat de protecció, és a dir, sobre les garanties del retorn, el reassentament i la compensació per garantir una solució justa quedaria sota la Comissió de Conciliació per Palestina, que no aconseguiria cap avanç i quedaria com una entitat simbòlica. Així, indirectament, la UNRWA, malgrat que tenia com a objectiu final assistir la població refugiada fins que no es complís el dret al retorn amb els termes de la resolució 194, desplejava una sèrie d'accions i estratègies destinades a la inserció o l'emigració de la població palestina, ja fos en els territoris d'acollida o cap a altres països.³⁰ Ambdues agències van constituir unes institucions pròpies per als refugiats de Palestina. Amb la creació de l'Agència de l'ONU per als refugiats (ACNUR), els refugiats de Palestina, especialment aquells sota mandat de la UNRWA, quedarien exclosos de les competències de l'ACNUR, però no així del tracte i la consideració de refugiats i, per tant, dels seus drets en la legislació internacional.³¹

29. UNITED NATIONS, 302 (IV). Assistance to Palestine Refugees. 8 December 1949. <https://www.unrwa.org/content/general-assembly-resolution-302>.

30. Jalal AL HUSSEINI, «UNRWA and the refugees: A difficult but lasting marriage», *Journal of Palestine Studies* 40 (1), 2010, 6-26.

31. Francesca ALBANESE i Lex TAKKENBERG, *Palestinian Refugees in International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2020, 68.

Els programes d'obres públiques de la UNRWA no van generar, però, grans canvis econòmics a la regió: la manca de finançament i els interessos dels països d'acollida que els utilitzaven en benefici propi els van apartar de seguida de la missió principal o els van reconvertir en programes d'autoajuda per a la població refugiada. Una de les primeres grans tasques de l'agència va ser la construcció dels campaments. A partir de la dècada de 1950, els campaments de tendes es van convertir en campaments de construccions d'obra, refugis i habitacles més resistents al fred i a les inclemències del temps. Els campaments es van convertir així en barris suburbans, espais sense urbanitzar ni planificar, en espais permanents de caràcter temporal. Al llarg de la dècada dels anys cinquanta es van anar consolidant els campaments, i a finals de la dècada un total de 414.000 persones refugiades vivien en els 54 campaments: 25 a Jordània, on vivien 196.079 persones refugiades (un 33% del total); 8 a Gaza, amb 140.430 persones (el 58%); 13 al Líban, amb 55.689 persones (el 42%), i 6 a Síria, amb 22.269 persones (el 20%).³²

La UNRWA va assumir les racions d'aliments, roba i mantes i els programes d'educació, salut i serveis socials que havien iniciat les diferents organitzacions internacionals.³³ La distribució de les racions i de l'ajuda directa era un dels temes més conflictius. En realitat, ja les primeres agències de coordinació de les Nacions Unides havien reduït el nombre de racions. El càlcul que va fer la Missió d'Estudi Econòmic i l'ajuda humanitària distribuïda eren inferiors a les necessitats sobre el terreny. La UNRWA va intentar així, durant els primers anys, reduir el nombre de racions i limitar la població refugiada amb accés als seus serveis.³⁴ En realitat, el desplaçament forçós havia afectat no només aquells que van ser expulsats de les seves llars, sinó també milers de persones que van perdre l'accés a les seves terres i als seus mitjans de subsistència a causa de la fragmentació territorial dels armistícis de 1949.

A finals dels anys cinquanta, ni la construcció dels campaments ni els plans de desenvolupament econòmic regional havien fet disminuir la dependència de milers de persones refugiades. La població seguia vivint en campaments, aquest cop en refugis de construcció densament superpoblats. A la dècada dels anys seixanta, les polítiques de l'acció exterior i l'ajuda al desenvolupament van posar un major èmfasi en les qüestions socials. La UNRWA va consolidar, a partir d'aquest moment, els programes de serveis socials, salut i, sobretot, els programes d'educació com el seu pilar fonamental. Enfortint l'educació i desenvolupant programes de formació professional, l'agència pretenia també buscar mecanismes d'integració econòmica a la regió. La població refugiada palestina amb bona formació es podia integrar a les demandes del mercat laboral dels països del Golf.³⁵

32. UNRWA, *Annual Report of the Director of the United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East. Covering the period 1 July 1960 – 30 June 1961*, UN GAOR, 16th Sess. Sup.14. UN Doc. A/4861, Nova York, 30 de juny de 1961.

33. Antoni SEGURA i Òscar MONTERDE, *El interminable conflicto en Israel y Palestina*, Madrid, Editorial Síntesis, 2018.

34. MONTERDE, «La UNRWA en Gaza y Cisjordania...».

35. MONTERDE, «La UNRWA en Gaza y Cisjordania...».

A partir d'aquest moment l'agència es va consolidar com un mecanisme de la comunitat internacional per proveir drets i serveis. Al mateix temps que oferia drets i serveis bàsics com educació, salut i altres serveis de benestar, com ara temps lliure, formació professional, etc., donava ocupació a milers de persones refugiades que trobarien sortides laborals com a mestres, metges, personal sanitari, formadors, etc., dins dels diferents programes de l'agència. De fet, la UNRWA es va consolidar com una institució semblant a un estat, indispensable per al benestar de la població refugiada.³⁶ L'any 2022 disposava de 706 escoles i 140 centres de salut, 19.877 persones treballaven als serveis d'educació i 3.000 com a personal sanitari, i més de 500.000 refugiats palestins estudiaven a les escoles de la UNRWA.³⁷

Expulsió i refugi sota l'ocupació

Si bé l'agència va intentar cobrir, o si més no alleujar, les dures condicions de vida de la població refugiada, les polítiques i les pràctiques de persecució i expulsió de la població palestina per part d'Israel no es van aturar l'any 1949. Durant la dècada dels anys cinquanta, les incursions de les tropes israelianes als territoris de Gaza i Cisjordània es van convertir en una constant. Els intents de retornar per part de la població palestina es van traduir en fortes reprimendes i càstigs col·lectius. Els campaments de refugiats on es van començar a formar els primers grups de resistència i a organitzar milícies per fer front a les incursions israelianes van ser durament castigats. Durant la crisi de Suez de 1956, la població palestina, sobretot a Gaza, es va veure sotmesa a una nova ocupació, els campaments de refugiats es van veure assetjats per les tropes israelianes que van reprimir amb contundència la població que hi vivia, forçada a nous desplaçaments, tot deteriorant les infraestructures, els habitatges i els serveis bàsics que s'havien construït fins aleshores.³⁸ En aquesta dècada, Israel no va definir ni delimitar les seves fronteres i els sectors militaristes –encapçalats per Ben Gurion– que apostaven per una política d'expansió, confrontació i desenvolupament militar per consolidar el seu Estat van guanyar la partida a les veus que –com Moshe Sharett– apostaven per una política exterior d'aproximació diplomàtica i de reconeixement amb els països veïns. Ambdues opcions, però, no van discrepar gaire sobre el tracte de la població palestina i les seves terres. La negació de la seva existència com a nació i la limitació dels seus drets es feia evident, fins i tot, dins de les mateixes fronteres israelianes, on els desplaçats interns van perdre igualment les seves propietats i es van veure sotmesos a una jurisdicció militar fins als anys seixanta.

Els esforços de la UNRWA per donar drets bàsics, recursos i esperança a la població refugiada es van veure novament estroncats amb la Guerra dels Sis Dies. L'ocupació de Gaza i Cisjordània per part de l'exèrcit d'Israel l'any 1967 va comportar

36. MONTERDE, *El impacto humanitario...*

37. UNRWA, 2023 Global Appeal for UNRWA: https://www.unrwa.org/sites/default/files/content/resources/final_-_updated_unrwa_2023_global_appeal_factsheet_eng_14.pdf.

38. MONTERDE, *El impacto humanitario...*

l'expulsió de més de 300.000 persones. Moltes d'elles es van veure desplaçades per segona vegada. Jordània va haver d'acollir més de 250.000 nous refugiats i acollir milers de persones en nous campaments de tendes, i la UNRWA va haver de desplegar i intensificar els serveis d'assistència directa que intentava reduir, i sobretot va haver d'introduir una nova categoria de població refugiada. Malgrat els intents o les proclames d'alguns dirigents israelians, la neteja ètnica de 1948 no es va poder repetir amb la mateixa envergadura l'any 1967.

L'ocupació de Gaza, Cisjordània i Jerusalem Est va marcar una nova realitat sobre el terreny. La UNRWA va obrir un nou camp d'operacions exclusiu per a la zona de Cisjordània i, en un intercanvi de cartes entre el govern d'Israel i la UNRWA, el primer es comprometia a cooperar perquè l'agència pogués continuar proveint els seus serveis a Gaza, Cisjordània i Jerusalem Est, ara territoris ocupats per Israel.

La resolució 242 del Consell de Seguretat de les Nacions Unides obligava a la retirada israeliana de Gaza, Cisjordània (incloent-hi Jerusalem Est), els alts del Golan i el Sinaí.³⁹ Amb les diverses lectures sobre el redactat de la resolució i la premissa de la seguretat, l'Estat d'Israel va justificar mantenir els territoris sota una ocupació militar.⁴⁰ El debat sobre com administrar i què fer als nous territoris va tornar al centre de la política israeliana. De nou, com l'any 1948, el projecte colonial i la política expansionista i de fets consumats va definir la nova política israeliana. Israel no volia l'annexió d'uns territoris que l'obligaria a fer-se càrrec i reconèixer la ciutadania d'uns 2 milions de persones. Retornar-los o cedir-los a un Estat palestí tampoc no va formar part mai de la seva agenda. Mantenir l'ocupació militar li permetia controlar i sotmetre la població a un règim de dominació militar, colonitzar a poc a poc els territoris i annexionar-los lentament, apartant, segregant, perseguint i expulsant de mica en mica la població palestina. Les primeres colònies als territoris ocupats es van començar a fundar el mateix any 1967.⁴¹ L'ocupació colonial adquiriria d'aquesta forma una nova dimensió.

La derrota de la Guerra dels Sis Dies va ser un daltabaix i una derrota per al projecte panarabista de Nasser i per al nacionalisme àrab en general. L'impacte de la derrota va modificar les relacions i l'evolució dels actors de la regió i marcava el camí cap al final de la Guerra Freda.⁴² Els temors dels règims àrabs van provocar moviments en les seves prioritats polítiques i en la seva política d'aliances, que es van traduir en enfrontaments i disputes internes.

En aquest context de crisi, els moviments polítics palestins sota el lideratge de Yasser Arafat aconseguiren ocupar i liderar l'Organització per l'Alliberament de Palestina impulsada per Nasser, i amb una estratègia de guerra de guerrilles

39. NACIONS UNIDES. CONSELL DE SEGURETAT, 242 (1967), resolució de 22 de novembre de 1967. S/RES/242. [https://docs.un.org/es/S/RES/242%20\(1967\)](https://docs.un.org/es/S/RES/242%20(1967)).

40. Mentre que la resolució en francès explicitava tots el territoris ocupats, la versió anglesa deixava marge a la interpretació per considerar-ne només alguns. SEGURA i MONTERDE, *El interminable conflicto...*

41. KHALIDI, *Palestina...*

42. Óscar MONTERDE, *Palestina y el Próximo Oriente: Una historia contemporánea desde la Segunda Guerra Mundial hasta nuestros días*, Barcelona, Shackleton Books, 2024.

anticolonial que prenia com a referència la victòria cubana i les lluites al Vietnam, aconseguiren unes primeres victòries simbòliques que impulsarien el seu lideratge a la regió. Els règims àrabs, començant per Jordània, van veure amb desconfiança el nou lideratge palestí de l'OAP. Jordània acollia gairebé 300.000 refugiats l'any 1970, i una part important de la població era originària de Palestina. El 1948, Jordània havia assimilat la població de Cisjordània i promogut la igualtat dels ciutadans de les dues riberes del Jordà. Els nacionalistes palestins i molts dels refugiats dissentien d'aquesta annexió i *jordanització*. Les desavinences amb la monarquia jordana es mostraren amb l'assassinat del rei Abdal·là I a Jerusalem l'any 1951 per un activista palestí. Des de la derrota de 1967, les emboscades i les pressions contra el rei Hussein, net d'Abdal·là I, van deteriorar les relacions amb l'OAP, i Jordània va imposar la llei marcial. El règim haiximita veia en els milers de refugiats que acollia el seu país una possible amenaça contra el mateix Estat. Les tensions van acabar desencadenant l'anomenat Setembre Negre de 1970, una sèrie d'enfrontaments de les milícies palestines amb l'exèrcit jordà, que culminà quan els règims àrabs van obligar les milícies palestines i els seus líders a abandonar Jordània i a instal·lar-se al Líban.

El Líban vivia a la dècada dels anys setanta una sèrie de tensions internes i externes. Les tensions de la Guerra Freda tenien un paper important en les relacions entre els partidaris dels governs occidentals i els moviments nacionalistes que s'apropaven a la influència soviètica.⁴³ Els refugiats palestins al Líban havien quedat al marge de la societat libanesa. La seva integració depenia de la classe i la confessió. Les classes mitjanes i altes es van poder assentar a pobles i ciutats, i els més adinerats van poder, fins i tot, obtenir la ciutadania. La població rural i pobra no van tenir més opció que instal·lar-se als 15 campaments de refugiats. A partir de la crisi política de 1958, la pressió i el control del nou govern sobre els campaments es va intensificar i la població refugiada palestina va sofrir greus restriccions en tots els aspectes de la seva vida. No va ser fins als aixecaments de 1969 que els refugiats palestins recuperarien el control sobre els seus propis campaments. Després del Setembre Negre, l'OAP d'Arafat va intensificar la seva activitat guerrillera contra Israel. Les represàlies d'Israel agreujaren les tensions internes del Líban, i les milícies dels grups de l'extrema dreta libanesa s'acarnissaren contra la població refugiada palestina. D'aquesta manera, la població refugiada palestina, en aliar-se amb el moviment nacional libanès, es va veure arrossegada a la guerra civil libanesa. La situació de la població refugiada es veuria greument afectada per les diferents massacres produïdes als campaments, les més importants de les quals serien les de Sabra i Xatila l'any 1982 en el context de la invasió israeliana. La crisi portaria a l'expulsió del Líban dels líders de l'OAP.

La victòria israeliana de 1967 havia omplert d'eufòria els líders israelians i havia reforçat la seva sensació de superioritat absoluta respecte al conjunt del paísos àrabs, on la influència soviètica tenia cada cop més dificultats per obrir-se espai.

43. Georges CORM, *El Líbano contemporáneo. Historia y Sociedad*, Bellaterra, Bellaterra Edicions, 2006.

Els intents dels Estats Units per obrir vies de negociació davant de l'oportunitat d'allunyar Egipte de la influència soviètica resultaren en va, davant d'un Israel que es creia imbatible. La Guerra del Yom Kippur, l'octubre de l'any 1973, va modificar l'actitud israeliana. L'atac sorpresa encapçalat per Egipte i Síria va obligar els Estats Units a desplegar un pont aeri i, malgrat que el conflicte es va desencallar amb una victòria militar israeliana, el xoc polític va ser enorme. A partir de 1973, els Estats Units van poder obrir i accelerar una via de diàleg entre Israel i Egipte que acabaria amb la signatura d'un acord de pau entre els dos països l'any 1979. Una pau que encapsularia la qüestió palestina i totes les seves dimensions, especialment la qüestió de la població refugiada.⁴⁴

Les expulsions massives de 1967, les massacres al Líban i la vida sota l'ocupació van continuar deteriorant les condicions de vida de la població refugiada. La UNRWA registrava 278.609 persones refugiades al Líban, 257.989 a Síria, 845.542 a Jordània, 373.586 a Cisjordània i 445.397 a Gaza.⁴⁵ La UNRWA havia desenvolupat els programes d'educació i salut amb la construcció i desenvolupament d'una xarxa d'escoles, centres de salut, hospitals, etc. A més, havia anat fent front a les conseqüències de la guerra civil al Líban i de l'ocupació militar a Cisjordània. L'agència funcionava així també com un instrument d'emergència humanitària per fer front a l'impacte de l'ocupació, la repressió i la guerra. La població refugiada havia reivindicat millores en els serveis, en els salaris, en els instruments de participació i acció humanitària i en els currículums escolars, i la UNRWA va esdevenir així mateix un símbol del compromís internacional amb el dret al retorn. Durant la dècada dels anys setanta, a més, es van incrementar els programes d'ajuda i atenció a les dones, en temes de salut reproductiva, acció social i inserció laboral.⁴⁶

Malgrat tot, la vida en els campaments de refugiats seguia marcada per la precarietat, la superpoblació i la insalubritat. A Gaza i Cisjordània, l'ocupació condicionava de nou tots els aspectes de la seva vida. Aïllats dels líders del moviment nacionalista a l'exterior, la vida a l'interior es va fer cada cop més tensa. Les limitacions a la llibertat de moviment i la llei marcial israeliana feien cada cop més insuportable el dia a dia de la població palestina. El 9 de desembre de 1987, una camioneta que portava palestins a treballar va ser investida per un vehicle militar israelià. Quatre dels seus ocupants van morir, dels quals tres eren del camp de refugiats de Jabalia. Les protestes es van iniciar el mateix dia i es van estendre pels diferents campaments primer, i després pel conjunt de la Franja de Gaza i per Cisjordània. Començava així la Primera Intifada, un aixecament civil de la població palestina contra l'ocupació. De fet, els campaments de refugiats havien esdevingut sempre nuclis de formació de la resistència. La lluita pel dret al retorn marcava la memòria col·lectiva de la població refugiada: les històries familiars, la transmissió oral i, fins i tot, l'espai, uns campaments en una situació permanent de temporalitat,

44. Charles ENDERLEIN, *Paix ou guerres: les secrets des négociations israélo-arabes, 1917-1997*, París, Fayard, 1997.

45. MONTERDE, *El impacto humanitario...*

46. MONTERDE, *El impacto humanitario...*

estaven marcats per la vida passada en els indrets i les localitats de procedència, així com per la idea del retorn.

En aquest context, les penúries i la violència sota l'ocupació es feien sentir amb especial intensitat en els campaments, i fou des d'allí que va esclatar en forma de revolta civil, d'aixecament popular, una revolta que emprava els mecanismes de la no-violència i que s'oposava i desafiava les autoritats militars israelianes. La repressió no es va fer esperar, i en un primer moment l'exèrcit va respondre amb armes de foc. El desplegament militar no va aconseguir esclafar una revolta en què l'organització popular implicava el conjunt de la població. Els habitants dels campaments van tenir un protagonisme destacat. La repressió es va acarnissar contra aquests espais, que esdevenien, però, un cop més, espais de resistència. En els primers tres mesos, més de tres-cents palestins van ser assassinats. Les imatges dels soldats atacant i disparant contra la població civil donen la volta al món i provoquen un canvi en l'opinió pública a Europa i als Estats Units.

En el context de la Primera Intifada, la UNRWA va desenvolupar una sèrie d'accions clau en la seva evolució. A més de reforçar els seus programes d'emergència per fer front a l'impacte de la repressió, empenia per primer cop una acció amb caràcter de protecció. Els Oficials d'Afers dels Refugiats esdevingueren una figura de protecció dels drets humans per a treballadors de l'agència i de la població palestina. Consistia en un mecanisme de denúncia de la vulneració dels drets humans que patia la població i dels mecanismes repressió de les Forces de Defensa Israelianes. Al mateix temps, es convertia en un instrument que permetia protegir els mateixos treballadors de l'agència.⁴⁷

L'aixecament civil era liderat des de l'interior. Des de 1982, els líders de l'OAP es troben a l'exili, i l'aixecament els agafa per sorpresa. Al-Fatah i l'OAP aprofiten l'ocasió per treure rèdit polític i intenten liderar l'aixecament. El 15 de novembre de 1988, Yasser Arafat llegeix la declaració d'independència a Alger. El 1974, la Lliga Àrab i les Nacions Unides havien reconegut l'OAP com a la legítima representant del poble palestí. L'OAP havia iniciat així un camí per a la construcció d'un Estat dins la fronteres de 1967. La declaració de 1988 pren les bases de la resolució 181 de les Nacions Unides i era un primer pas cap al reconeixement per una solució basada en dos estats.

La Primera Intifada coincideix amb la caiguda del Mur de Berlín, la fi del món bipolar i el nou ordre mundial marcat per Bush pare. A la regió, la revolta dels aiatol·làs l'any 1979 havia creat un terrabastall ja prou considerable. Els Estats Units havien perdut l'Iran com a principal aliat, i les ambicions de Saddam Hussein l'havien conduït a una guerra de desgast contra l'Iran, atada pels Estats Units amb l'objectiu de desgastar dues possibles potències regionals. Els vuit anys de guerra deixen l'Iraq arruïnats, destruït i endeutat. Les possibilitats de recuperar-se eren molt difícils sense l'ajuda de les potències del Golf i el control dels preus del petroli. Sota el sentiment de traïció, poc conscient dels canvis en la geopolítica mundial i

47. Jalal AL-HUSSEINI, «UNRWA and the Palestinian Nation-building Process», *Journal of Palestine Studies* 29(2), 2000, 51-64.

interpretant malament senyals poc clars dels Estats Units, l'Iraq llança una ofensiva i envaeix Kuwait l'agost de 1990. Les principals potències mundials s'hi oposen i llancen una ofensiva contra Saddam Hussein que només va trobar el suport de la Líbia de Gaddafi, d'una Jordània veïna i neutral i de l'OAP, que s'havia deixat seduir pels cants de sirena de Saddam Hussein demanant la fi de l'ocupació dels territoris palestins i l'exigència de la retirada d'Israel com a condició.

La crisi del Golf tindrà conseqüències importants. En primer lloc, la possibilitat als Estats Units de demostrar la seva hegemonia mundial i l'oportunitat d'abordar la qüestió palestina i obrir una conferència de pau a Madrid, l'any 1991, on els palestins no tindran representació directa encara que no podran fer altra cosa que acceptar, després del revés internacional pel seu suport a Saddam Hussein. En segon lloc, la Guerra del Golf posa en evidència la precària situació de la població refugiada a l'exili. Milers de refugiats palestins que havien emigrat a Kuwait seran expulsats i retornen als campaments de refugiats i als països d'acollida en cerca de l'aixopluc de la UNRWA. Les estratègies de promoure l'emigració cap a altres països també tenien els seus contratemps, ja que la població palestina mantenia la seva condició apàtrida i es veia obligada a desplaçar-se de nou sense un indret segur on establir-se.

Pau sense refugiats. El fracàs dels Acords d'Oslo

La Conferència de Madrid de 1991 va obrir un diàleg multilateral sobre la qüestió palestina i la pau al Pròxim Orient. Els palestins, a través de la delegació jordana, van poder enviar-hi alguns representants. La conferència va crear cinc grups de treball multilateral i un d'ells es va concentrar en la qüestió de la població refugiada. El grup establert l'any 1992 i dirigit per Canadà comptà amb la participació de 45 països, a més d'Israel, una delegació jordanopalestina, Egipte, Rússia, els EUA, el Japó i la UE. Ni en la constitució del grup ni en el seu primer marc de treball es va fer referència a la resolució 194 de les Nacions Unides, i el seu enfocament es va concentrar en especial en la qüestió humanitària, deixant de banda el seu nucli fonamental que era el dret al retorn, qüestió decisiva per al reconeixement de les responsabilitats de les expulsions de 1947-1949. L'agenda humanitària va ocupar així la gran majoria de les discussions. L'any 1993, unes trobades secretes bilaterals a Oslo entre l'OAP i Israel culminen amb la Declaració de Principis.⁴⁸ Els Acords d'Oslo obren un nou procés de diàleg bilateral que deixa al marge els debats multilaterals dels grups de treball i consolida un procés marcat per fases i que posa al centre la creació de l'Autoritat Palestina i el retorn dels líders del moviment nacionalista als territoris ocupats.

En la majoria dels debats del grup de treball sobre refugiats que es mantingueren en relació amb la qüestió humanitària i amb les repatriacions familiars, les propostes d'Israel no van superar mai la xifra de 5.000 refugiats. La UNRWA registrava

48. UN. Records. *Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements*, https://digitallibrary.un.org/record/174951/files/A_48_486%26S_26560-ES.pdf?ln=ru.

en aquell moment 2.648.707 refugiats en els cinc camps d'operacions. A Gaza hi havia 643.600 refugiats, dels quals 350.620, el 54,48%, vivien en els vuit campaments de la franja. A Cisjordània hi havia 504.070 refugiats registrats, dels quals 129.727, el 25,74%, vivien en els 19 campaments de la zona; el Líban n'acollia més de 300.000, dels quals 154.000, més del 50%, en els campaments, i Jordània, més de 900.000, dels quals 200.000 residien als campaments.⁴⁹

Els intents d'introduir la resolució 194 de les Nacions Unides com a base per a la solució de la qüestió de les persones refugiades no van resultar. La negativa del dret al retorn per part d'Israel s'imposava de nou, i la carpeta fou aparcada per a una futura discussió en un acord final o definitiu. La UNRWA, malgrat ser el principal organisme d'assistència humanitària, participava només com a observadora d'aquests debats. De fet, el procés de pau va obrir la porta a un nou programa d'accions. Es va posar fi al programa d'Oficials pels Afers dels Refugiats, una pràctica de mecanismes de protecció iniciats durant la Primera Intifada, i es van encetar una sèrie d'accions per ajudar a la construcció estatal i a la construcció de la pau; el Programa per la implementació de la pau consistia a reforçar els mecanismes d'ajuda i serveis de l'agència i anava destinat a programar la seva transferència a la nova Autoritat Palestina. Es va arribar a aquest acord mitjançant l'intercanvi epistolar entre Ilter Türkmen –comissionat general de l'Agència– i Arafat, i incloïa l'establiment d'un comitè tripartit entre l'Autoritat Palestina, Israel i la UNRWA que vetllaria pel funcionament de l'agència i la transferència dels seus programes.⁵⁰ Malgrat tot, l'enfocament humanitari i d'assistència a la població refugiada es va veure perjudicat per una crisi del sistema de finançament de la UNRWA. Els principals donants internacionals van desviar les seves aportacions cap als actors polítics en detriment de la UNRWA, que va haver de limitar o restringir alguns serveis bàsics. Mentre avançava el procés de pau, les condicions de vida de la població refugiada o bé no milloraven o bé empitjoraven, al mateix temps que s'esvaïen les esperances d'una solució basada en el dret al retorn.

La construcció de l'autonomia palestina va ser prioritària per als diferents actors polítics, i la qüestió dels refugiats va quedar aïllada o posposada. Igualment, l'acord i la signatura de la pau entre Israel i Jordània, l'any 1994, va deixar la qüestió de banda, encara que en aquell moment Jordània acollia al voltant d'un milió de persones refugiades. A partir de 1996, les converses quedaren igualment estancades, ja que el nou govern del Likud, amb Benjamin Netanyahu al capdavant –que havia guanyat les eleccions després de l'assassinat de Rabin l'any 1995–, va deixar l'agenda de les negociacions en un segon terme. El grup de treball sobre la qüestió dels refugiats no es va tornar a reunir fins a l'any 2000, però ja amb representants de menor grau i sense resultats gaire diferents.

El principal esforç secret per tractar la qüestió de la població refugiada fou l'acord entre Yosi Beilin –ministre de Justícia israelià– i Mahmud Abbas Abu Mazen –aleshores cap del ministeri de les negociacions de l'Autoritat Palestina– en què

49. MONTERDE, *El impacto humanitario...*

50. Sylvian CYPEL, «Camp David, la paix avortée», *Le Monde*, 29 desembre de 2000.

ambdós reconeixien el dret al retorn com a just i lícit. Amb tot, a la llum de la realitat creada sobre el terreny des de 1948 es feia inviable la seva materialització. El dret al retorn a les pròpies llars s'eliminava, mentre que Israel acceptaria l'entrada de 100.000 persones basada en condicions estrictament humanitàries i només en condicions de pau total.⁵¹ Es demanava la creació d'una comissió per definir els criteris i desenvolupar programes de compensació. L'objectiu de l'acord no era tant abordar la qüestió com avançar i fer més pràctic l'establiment del futur Estat palestí. Tot i així, ambdós van negar l'existència d'aquest acord i mai no es va arribar a concretar. Eliminar el dret al retorn en els termes establerts per les Nacions Unides i la legalitat internacional hauria fet molt difícil la seva acceptació entre la població refugiada, i el nombre de refugiats que proposava Israel era ridícul tenint en compte les xifres de persones registrades per la UNRWA. Per Israel, acceptar un acord sobre aquesta qüestió volia dir renunciar a la idea del projecte colonial sionista i als fins aconseguits amb la neteja ètnica de 1948, cosa que ni tan sols els laboristes, majors partidaris del procés de pau, estaven obertament disposats a acceptar.

La qüestió es va abordar de nou de forma directa a les converses de Camp David l'any 2000. Yosi Beilin i Nabil Sha'at –cap de les negociacions palestines– van estudiar fórmules de compensació. Israel es va limitar a una proposta informal per al retorn de 25.000 persones i va demanar la desaparició de la UNRWA. Tampoc no hi va haver una consideració al llarg d'aquests anys pels desplaçats de 1967. La qüestió de la població refugiada i la negativa al reconeixement del dret al retorn va ser un dels principals esculls de les converses. Israel i els Estats Units van atribuir a Arafat la negativa a un acord que en realitat pretenia una nova renúncia sense garanties, és a dir, sense un reconeixement de dues de les qüestions fonamentals recollides per la legalitat internacional, el dret a l'autodeterminació i el dret al retorn. Per contra, la colonització del territori no només no s'havia aturat, sinó que el nombre de colons es va multiplicar al llarg de tota la dècada dels anys noranta.

Lesclat de la Segona Intifada va posar fi al període d'Oslo, tot i que encara es van produir algunes converses més. El nou govern d'Ariel Sharon, el febrer de 2001, va intensificar encara més la repressió contra les protestes palestines ja iniciada per Barak. Així, va militaritzar la repressió contra l'aixecament civil, que va derivar en una confrontació armada i en un increment dels atemptats dins d'Israel. Els campaments de refugiats van ser de nou objecte de massacres a gran escala. Les matances del camp de refugiats de Jenín emulava formes de càstig col·lectiu dels anys cinquanta, ara a una escala major. Els controls militars que fragmentaven el territori i limitaven la llibertat de moviment es van multiplicar, i la lògica de l'annexió i la segregació va donar lloc a la construcció del gran mur de separació. Les pràctiques d'*apartheid* passaren a proliferar per tot el territori. L'anomenada «desconnexió» de Gaza no va donar com a resultat la fi de l'ocupació del territori

51. Charles ENDERLIN, *Le rêve brisé – Histoire de l'échec du processus de paix au Proche Orient 1995-2002*, París, Fayard, 2002.

ni l'establiment d'una frontera definida, sinó un enfortiment del control i l'aïllament de la franja que va anar quedant gradualment tancada fins a establir-hi un bloqueig absolut a partir de l'any 2007, després de la victòria de Hamàs a les eleccions legislatives de l'any anterior i la consegüent confrontació entre Hamàs i Fatah, en la qual Hamàs va establir el control de la Franja.

L'expulsió silenciosa. La neteja ètnica de Jerusalem Est

Des de 1967, una sèrie de lleis havien anat dibuixant el camí per l'annexió de Jerusalem Est. Amb l'ocupació, Israel va ampliar els límits de la ciutat delimitant una gran àrea com a zona de control directe d'Israel, que incloïa diversos municipis i zones que pertanyien a Betlem i a altres ciutats veïnes. L'any 1980 es va oficialitzar l'annexió amb la declaració de Jerusalem completa i unificada com a capital de l'Estat i les seves institucions, una acció contrària al dret internacional que incloïa la zona oriental de la ciutat, on les colònies no havien parat de créixer al voltant i a costa dels barris palestins de la ciutat. Des d'aleshores, els assentaments es van expandir pel territori de Jerusalem Est, ocupant i expropiant terres palestines, construint nous barris de colons i ampliant els límits de la ciutat.

Durant el procés de pau, Israel va imposar restriccions sobre l'establiment de les institucions palestines a la ciutat, que va mantenir el seu *statu quo*. La construcció del mur va fer evident el projecte del gran Jerusalem. El mur annexionava el conjunt de colònies a la ciutat mentre n'aïllava i n'excloïa barris i pobles palestins. Entre els pobles que el mur va deixar al cantó de Cisjordània s'hi trobava el campament de refugiats de Shu'fat, un campament construït per la UNRWA l'any 1965 per acollir les cinc-centes famílies que havien estat expulsades del campament no oficial de Mu'askar a la ciutat vella de Jerusalem. Shu'fat es va convertir també en un espai d'acollida de milers de palestins no refugiats, que davant de la política del Ministeri de l'Interior de revocar els permisos de residència als palestins que no tenien el seu centre de vida a Jerusalem, podien conservar el permís de residència sense haver de fer front als elevats costos de vida de la ciutat. El projecte d'annexió va anar acompanyat així d'un projecte de neteja ètnica silenciosa de la ciutat, un procés de desplaçaments forçosos de la població palestina amb la finalitat d'assegurar i reforçar la majoria demogràfica jueva-israeliana. L'any 2021, Israel havia expropiat més del 35% de la zona oriental de la ciutat per a la seva ampliació. Només en l'última dècada, més de 3.000 persones havien estat expulsades de les seves cases, i actualment més de 1.400 habitatges han estat destruïts per l'exèrcit israelià. Una política de demolicions de cases i infraestructures que s'estenia al conjunt dels territoris ocupats i que el Comitè Israelità contra la Demolició de Cases comptabilitza en més de 123.000 des de 1967.⁵²

52. ICAHD, *Statistics on House / Structure Demolitions – November 1947 – December 2024*, <https://icahd.org/2021/04/26/statistics-on-house-structure-demolitions-november-1947/>.

Les crisis libaneses i l'impacte de la guerra de Síria

L'estiu del 2006, enmig de la crisi posterior a les eleccions legislatives palestines i l'operació Pluja d'Estiu sobre la Franja de Gaza motivada pel segrest del soldat israelià Gilad Shalit, el govern d'Israel va llançar una nova operació militar d'invasió del sud del Líban contra Hezbol·là. Si bé Israel s'havia retirat d'aquest espai l'any 2000, els atacs de la milícia libanesa havien continuat i la seva lluita contra Israel li donava popularitat i una forta base de suport social. Malgrat la retirada, els atacs d'Israel a la zona de separació controlada per la UNIFIL –les forces de separació de les Nacions Unides– tampoc no s'havien aturat i Israel planificava des de feia temps una nova ofensiva d'invasió. L'atac contra un comboi militar i el segrest de dos soldats donen un pretext a Ehud Olmert per a la nova incursió militar. Les defenses de Hezbol·là resulten ser més eficaces i Israel pateix un enorme revés. Durant trenta-tres dies, l'exèrcit d'Israel es va acarnissar contra infraestructures, pobles i població civil al sud del país. Més d'un milió de persones, un quart de la població, es va veure obligada a desplaçar-se. Els campaments palestins van ser de nou un objectiu d'Israel. Uns 16.000 refugiats palestins van fugir dels campaments del sud. La UNRWA va acollir-ne més de 4.000 en escoles i altres instal·lacions de l'agència al centre i nord del país. Els campaments de refugiats palestins a les zones més segures del país van acollir també civils libanesos que fugien dels atacs al sud. Més de 181 edificis van ser destruïts o afectats pels bombardejos d'Israel als campaments de Rashidieh, El-Buss i Bourj el-Shemali, a la zona de Tir; al d'Ein el-Hilweh, a Saida, i al de Wavell, a la zona de la Beqa'a.

A Síria, les persones refugiades palestines havien gaudit fins al 2011 d'una certa estabilitat. Els diferents governs del país havien donat permís de residència i havien reconegut la seva condició de persones refugiades i una igualtat de drets amb la resta de ciutadans, excepte el dret de vot i el de presentar-se a les eleccions. Dels 560.000 refugiats palestins de Síria, uns 180.000 vivien en els dotze campaments. La majoria vivia a Yarmouk, a Damasc, el campament més gran, que acollia, a més, la gran majoria de població refugiada.

Els refugiats palestins a Síria estaven més integrats a la vida social i econòmica del país que en altres països àrabs. Alguns havien tingut accés a alts càrrecs d'organismes governamentals. El sector de serveis, tant públic com privat, ocupava la major part de la mà d'obra palestina, seguit de la indústria, el sector comercial i l'agricultura. En el sector social, la població palestina tenia accés a l'educació, tant governamental com de la UNRWA, fet que va reduir molt els nivells d'analfabetisme i va permetre l'accés a feines més ben remunerades. Tot i així, la població que residia en els campaments es trobava en una situació més depauperada. Com en altres territoris, els campaments s'havien convertit en suburbis de la ciutat.

Les protestes contra el règim de Basar Al-Assad van posar fi a l'estabilitat que les persones refugiades de Palestina havien gaudit a Síria. Un cop més, l'esclat d'un conflicte al país d'acollida posava en evidència la vulnerabilitat i la manca de protecció de la condició de refugiats de Palestina. Malgrat que la majoria de les forces polítiques i les faccions palestines eren partidàries de mantenir la neutralitat, el govern no ho va veure de la mateixa manera. Als campaments s'hi agrupava ja una

diversitat de forces polítiques important. La repressió de Basar Al-Assad es va acarnissar contra algunes faccions palestines. Alguns campaments es van convertir en espai de confrontació entre les forces de l'oposició i l'exèrcit de Síria. Les condicions de la població en uns campaments assetjats van empitjorar fins a convertir-se en un malson. Més de 130.000 refugiats van ser obligats a abandonar el campament de Yarmouk, mentre que els que es van quedar van sofrir un bloqueig, un setge i una crisi de fam que va causar desenes de morts. Durant la guerra, el 15% de la població palestina de Síria fou foragitada del país, un altre 15% va quedar-se als campaments i la resta va desplaçar-se cap a altres zones de Síria. Una nova Nakba per a molts d'ells, que de nou ho van perdre tot. Molts dels palestins van marxar cap al Líban fins que, el 2014, les autoritats libaneses van impedir o posar severes restriccions a la seva entrada; d'altres van anar cap a Jordània, tot i les restriccions imposades per les autoritats del país. Algunes famílies aconseguiren arribar a la Franja de Gaza a través d'Egipte i moltes altres van emprendre les mortals vies migratòries pel mar cap a Europa.

La guerra de Síria posava de nou en evidència el buit de protecció al qual està sotmesa la població palestina. Malgrat la col·laboració entre l'ACNUR amb mandat de protecció i la UNRWA amb mandat d'assistència, la població palestina es troba, a la pràctica, amb un buit de protecció que malgrat el reconeixement internacional el seu dret a la condició de refugiat sovint queda desemparat.

Gaza, la neteja ètnica i el genocidi

El bloqueig definitiu de la Franja de Gaza l'any 2007 va deixar 2 milions de persones tancades en un territori de 360 km². Les restriccions d'entrada d'ajuda humanitària eren cada cop més severes. L'aïllament únicament era alleugerit per l'entrada de recursos bàsics a través dels túnels que havien construït les organitzacions polítiques palestines, en especial Hamàs, que controlava l'interior del territori des de 2006. El bloqueig de Gaza va anar acompanyat d'un seguit d'operacions militars encapçalades per l'exèrcit d'Israel sota el pretext de respondre als míssils casolans que les faccions armades de Hamàs i la Jihad Islàmica llançaven des de la Franja. Les campanyes de 2008-2009, 2012, 2014, 2018 i 2021 es van convertir en autèntiques massacres i en una destrucció a gran escala de les infraestructures bàsiques. L'any 2012, les Nacions Unides advertien de les dificultats de l'accés a l'aigua potable, de la manca de sanejament de les aigües residuals, i anticipaven que, l'any 2020, Gaza es convertiria en un lloc no apte per la vida.

El 30 de març de 2018, una sèrie de manifestacions sota la crida de la gran marxa del retorn que tenia per objectiu exigir la fi del bloqueig israelià i la reivindicació del dret al retorn va mobilitzar milers de persones que caminaren i es concentraren pacíficament els divendres a les tanques i als murs de separació de la Franja de Gaza. Les marxes foren una mobilització no violenta organitzada per la societat civil palestina. A les mobilitzacions no violentes, Israel va respondre amb foc real contra la població de Gaza. Durant les manifestacions, Israel va matar 226 persones i en va ferir més de 30.000. El dret al retorn mobilitzava així la societat civil palestina. A la Franja de Gaza, el 70% de la població era refugiada, i més

de la meitat continuava vivint en els campaments de refugiats que, ja molt depauperats, s'enduïen la pitjor part del bloqueig i dels atacs d'Israel. Les marxes eren un toc d'atenció a la divisió de Fatah i Hamàs, però la resposta d'Israel va reforçar els arguments dels braços armats partidaris de continuar amb la lluita armada i atacar Israel des de la Franja.

L'octubre de 2023, les Brigades d'Al Qasem, braç armat de Hamàs, juntament amb altres grups, encapçalen un atac per terra, mar –amb llanxes i barques– i aire –amb parapents– contra territori israelià amb l'objectiu no només de donar una resposta bèl·lica als anys d'opressió del bloqueig i d'aconseguir capturar ostatges per a un intercanvi de presoners, sinó també de boicotejar les converses i el procés de normalització d'Israel amb els països àrabs fruit dels Acords d'Abraham. Cinquanta anys després de la Guerra del Yom Kippur, l'atac de Hamàs sacseja el conjunt de la societat israeliana. L'atac agafa unes dimensions inesperades: obre una bretxa en la suposada invencibilitat de la seguretat israeliana i, per a sorpresa de tots, tant de Hamàs com de Netanyahu, les milícies palestines de diferents faccions penetren en territori israelià. Algunes d'elles ataquen la població civil i els quibuts israelians propers a la frontera. Els atacs sorprenen centenars de joves que celebren un festival de música a pocs quilòmetres de la frontera. La resposta de l'exèrcit no és immediata, tarda unes hores a reaccionar, i quan actua aplica la doctrina Hanníbal, que estableix avortar el segrest d'un israelià a qualsevol preu, incloent-hi el risc de mort del segrestat. Moren 1.200 persones i Hamas i les milícies prenen més de 250 hostatges.

Israel inicia així una operació militar per combatre les milícies que quedaven dins d'Israel, i els atacs contra la Franja de Gaza comencen el mateix 7 d'octubre. Una operació militar sense precedents, que va molt més enllà de la idea d'eliminar Hamàs, tal com exposa el govern israelià.

Els atacs i la posterior invasió de la Franja denoten una altra estratègia. Els bombardejos indiscriminats agafen especial virulència contra els campaments de refugiats, com hem dit, àrees urbanes superpoblades. Les víctimes civils es multipliquen, la destrucció s'estén a tot tipus d'edificis: escoles, hospitals, etc., i Israel reforça el setge a la Franja i sotmet el conjunt de la població a la fam i a la set. Es produeixen així quatre⁵³ dels actes que preveu la Convenció del Genocidi de 1951. La qüestió de la intencionalitat, clau de la convenció, tant indirecta com directa, queda demostrada per les declaracions de membres del govern, per responsables militars i per les imatges dels mateixos soldats que publiquen a les xarxes socials, i mostren la intencionalitat de crims de guerra i de lesa humanitat per l'abast de la destrucció en una àrea densament poblada, per l'atac a zones de seguretat i per l'ús del llenguatge humanitari per camuflar els atacs i les polítiques d'extermini contra la Franja de Gaza. Així ho denunciaran AI, HRW i la relatora especial de les Nacions Unides.⁵⁴

53. HUMAN RIGHTS COUNCIL, *Legal analysis of the conduct of Israel in Gaza pursuant to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide A/HRC/60/CRP.3* 16 de Setembre de 2025.

54. NACIONES UNIDAS. CONSEJO DE DERECHOS HUMANOS, *Anatomía de un genocidio. Informe de la Relatora Especial sobre la situación de los derechos humanos en los territorios palestinos ocupados desde 1967, Francesca Albanese, A/HRC/55/73*.

Una vegada més, la població de la Franja es veu obligada a abandonar les seves llars. Dels 2,3 milions d'habitants de la Franja, 1,9 milions són obligats a abandonar casa seva. La Franja segueix tancada i no hi ha possibilitat d'abandonar-la, tampoc cap a Egipte. La dinàmica es torna a repetir. L'objectiu d'Israel és buidar el territori i expulsar o exterminar la seva població, un objectiu que compta amb el suport explícit de Donald Trump en una de les primeres declaracions a l'inici del seu mandat. La presència de gas a les costes de Gaza reforça un objectiu present en la lògica dels diferents governs d'Israel des de 1948.⁵⁵ La guerra d'Israel s'estén al Líban. La resposta als míssils llançats per Hezbollah porta a una nova invasió del sud, on els pobles libanesos i els campaments de refugiats es converteixen en objectius per a l'expulsió i l'evacuació de centenars de persones.⁵⁶

Dos anys després, les xifres oficials de morts s'eleven a més de 67.000, més de 20.000 menors. Segons alguns estudis, les xifres reals poden ser entre 3 i 10 vegades superiors. La destrucció de la Franja és total. El 92% dels habitatges han estat destruïts, el 90% de les escoles i universitats, i el 70% dels hospitals i centres de salut. També han quedat inhàbils el 86% de les terres de conreu, el 83% dels pous agrícoles i el 71% dels hivernacles, i el 88% de les infraestructures de comerç i indústria. Les Nacions Unides han decretat la situació de fam, la fase més alta de l'emergència en la classificació integrada de la seguretat alimentària, al conjunt de la Franja de Gaza, on centenars d'infants han mort a causa de la desnutrició.

Malgrat l'alto el foc, la mateixa estratègia es comença a repetir a Cisjordània, on els campaments de refugiats del nord, Tulkarem i Jenín, comencen a ser bombardejats. Barris sencers dels campaments són destruïts. Més de 40.000 persones s'han vist obligades a abandonar campaments i pobles a Cisjordània a principis de 2025.⁵⁷

La qüestió de la població refugiada ha estat sempre al punt de mira d'Israel. Com hem vist, l'any 1967 el país havia firmat un acord per mantenir la UNRWA als territoris ocupats. Com a potència ocupant tenia la responsabilitat de mantenir la població civil que vivia al territori ocupat, i l'agència era un organisme vital per als serveis bàsics de milers de palestins i l'única institució internacional amb capacitat operacional suficient per fer front a les situacions d'emergència.

Durant els Acords d'Oslo, les veus per eliminar l'agència com a part del procés de pau ja s'havien fet sentir, i els donants havien desplaçat algunes de les seves aportacions cap a l'Autoritat Palestina. Malgrat les crisis financeres, l'agència va aconseguir mantenir serveis i la seva capacitat d'operar. Amb la Segona Intifada i la fi del procés de pau, Israel comença un procés per assenyalar i assetjar a poc a

55. Martine PELLEN-BLIN, Philippe DÉZÉRAUD i Gérard VALIN, «La territorialisation de la Méditerranée à l'origine de nouveaux équilibres stratégiques», *Revue Défense Nationale* 822(7), 2019, 17-26. <https://doi.org/10.3917/rdna.822.0017>.

56. UNRWA. Reports. UNRWA Situation Report #13 on the Lebanon Emergency Response. 7 November – 12 November 2024. <https://www.unrwa.org/resources/reports/unrwa-situation-report-13-lebanon-emergency-response>.

57. UNRWA. *Official Statements. Large-scale forced displacement in the West Bank impacts 40,000 people*, <https://www.unrwa.org/newsroom/official-statements/large-scale-forced-displacement-west-bank-impacts-40000-people>

poc l'agència. Sorgeixen acusacions de corrupció, es qüestionen els programes d'educació i se'n detenen constantment treballadors. La UNRWA es veu obligada a reforçar els seus mecanismes de transparència, obeir a les obligacions dels estats donants, a reforçar el control de la neutralitat dels seus treballadors, etc. El punt d'inflexió es produeix amb el primer mandat de Donald Trump. Els Estats Units, el principal donant de la UNRWA conjuntament amb la UE, retira els fons a l'agència i la condemna a una nova crisi financera. Darrere de l'acció de Trump hi ha l'objectiu compartit amb el govern de Netanyahu d'eliminar la qüestió de la població refugiada. El risc de deixar desemparats milions de refugiats a tota la regió és enorme, i també ho és l'impacte als països i territoris on opera l'agència.

A partir del 7 d'octubre s'intensifica de nou la campanya contra l'agència. Un seguit de falses acusacions mai demostrades assenyalen els treballadors de participar en els atacs. Joe Biden, que havia restablert les ajudes a la UNRWA, les retira de nou. La UNRWA és una agència insubstituïble, ja que la seva capacitat de desplegar-se pel territori i les seves infraestructures, que funcionen com a refugis per a milers de palestins, no les té cap altra agència de les Nacions Unides al territori. I, com hem dit, era un instrument de la comunitat internacional indispensable per a la subsistència i el benestar de la població palestina. L'octubre del 2024, Israel aprova una nova llei per prohibir les actuacions de l'agència a Israel; la llei entra en vigor el 30 de gener del 2025, s'expulsa l'agència de la seva seu central a Jerusalem Est i es posa en dubte el seu futur als territoris ocupats. La prohibició és una nova vulneració de la quarta convenció de Ginebra i de les obligacions d'Israel, les conseqüències legals de les quals han estat descrites per la Cort Internacional de Justícia en l'opinió consultiva del juliol de 2024, i en la qual reafirma la situació d'*apartheid* que viu la població palestina als territoris ocupats.⁵⁸

Conclusions

La qüestió de la població refugiada palestina és el nucli central del conflicte a Israel i Palestina, i segueix essent una qüestió fonamental per a la construcció de la pau. Tal com hem vist, la qüestió de la població refugiada no només ens evoca les arrels històriques i els orígens del conflicte, sinó que en mostra la seva naturalesa. La neteja ètnica s'ha convertit en un mecanisme permanent d'un colonialisme d'ocupació que té per objectiu adquirir el màxim territori amb el mínim de població palestina. Les declaracions de Donald Trump de convertir la Franja de Gaza en la «Riviera d'Orient Mitjà» són l'expressió de la seva intencionalitat i un nou intent no només d'eliminar la qüestió de la població refugiada, sinó un nou intent declarat de buidar el territori de població palestina, sigui mitjançant la neteja ètnica o el genocidi.

58. ICJ. *Legal consequences arising from the policies and practices of Israel in the occupied palestinian territory, including East Jerusalem. Advisory Opinion*, 19 de juliol de 2024: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/186/186-20240719-adv-01-00-en.pdf>.

Les amenaces i les declaracions obertes a favor de la neteja ètnica i del genocidi constitueixen avui una amenaça no només per al conjunt de la població palestina, sinó per al conjunt del dret internacional humanitari i dels drets humans. La permissivitat amb la qual s'ha actuat davant dels crims de guerra i de lesa humanitat comesos per Israel i les amenaces contra el Tribunal Penal Internacional posa en risc el conjunt del sistema de drets humans sorgit de la Segona Guerra Mundial.

El dret internacional reconeix el dret al retorn de la població palestina. La UNRWA segueix essent un instrument indispensable per a la vida i els drets bàsics de milers de persones refugiades de Palestina, i un instrument indispensable per fer efectiu el dret al retorn. Complir amb aquest dret després de més de 75 anys continua essent indispensable per abordar les arrels històriques del conflicte, per posar fi al projecte colonial a Palestina i per afrontar la construcció de la pau.